

Μάθημα 59ο

Ἡ συνείδηση.

Μετά τήν παράβαση οἱ πρωτόπλαστοι, παιδιά, ὅπως λέει τό ἱερό κείμενο, «ἤκουσαν τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν, καὶ ἐκρύβησαν ὃ τε Ἀδὰμ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἀπὸ προσώπου Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ τοῦ ξύλου τοῦ παραδείσου»¹. Ἄκουσαν δηλαδή τῆ φωνῆ Κυρίου τοῦ Θεοῦ, πού περιπατοῦσε στὸν παράδεισο κατὰ τό ἀπογευματάκι, καὶ κρύφτηκαν καὶ ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ γυναῖκα του ἀπὸ τὸν Κύριο –γιά νά μὴν τοὺς δεῖ– ἀνάμεσα στὰ δένδρα τοῦ παραδείσου.

Βλέπουμε πῶς ἐξελίσσεται τό δράμα τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως, μέ βάση πάντοτε τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία. Θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι ὁλόκληρη ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου, τῆς πτώσεως ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνορθώσεως, δέν εἶναι παρὰ ἡ περιπέτεια τῆς ἐλευθερίας! Καὶ ὅλη αὐτὴ ἡ περιπέτεια τῆς ἐλευθερίας προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ· διότι ὁ ἴδιος ὁ Θεός ἔδωσε τὴν ἐλευθερία, ἔστω καὶ ἂν δέν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά σκύψει μέσα σ' αὐτὴ καὶ νά κατανοήσῃ τί βάθος ἔχει αὐτὴ ἡ ἐλευθερία.

1. Γέν. 3, 8.

Πάντως ὁ Θεός δημιούργησε τόν ἄνθρωπο, γνωρίζοντας πραγματικά τήν μετέπειτα πορεία του. Καί τώρα, μετά τήν πώση του, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἄξιος θανάτου, καί συνεπῶς εἶναι δυστυχής. Παρά ταῦτα, ὁ Θεός ὄχι μόνο δημιουργεῖ τόν ἄνθρωπο, ἀλλά καί ἐπεμβαίνει κατὰ θαυμαστό τρόπο ἀκριβῶς γιά νά τόν ἐπαναφέρει. Διότι ὅ,τι ὁ Θεός δημιουργεῖ δέν εἶναι μάταιο. Ἀπόδειξη αὐτοῦ εἶναι ὅτι στό τέλος τῆς Ἱστορίας ὁ Θεός θά ἀνακαινίσει τήν κτίση, δέν θά χαθεῖ τίποτε, καί θά ἔχουμε ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἄσχετα ἂν θά ὑπάρχει καί ἡ αἰώνια Κόλαση γιά ἐκείνους πού θά ἔχουν ἀρνηθεῖ τόν Θεό πεισματικά στή ζωή τους.

Ὡστόσο, ὁ Θεός τώρα ἐπεμβαίνει στή ζωή τῶν πρωτοπλάστων, μετά τήν ντροπή καί τόν φόβο τοῦ Θεοῦ πού τούς κάνει νά κρύβονται, μέ σκοπό νά ἀναπτυχθεῖ μέσα τους ἡ μετάνοια. Αὐτό εἶναι τό θεμελιῶδες στοιχεῖο τῆς ἀνορθώσεως τοῦ ἀνθρώπου· ἡ μετάνοια! Γι' αὐτό καί ὁ Θεός δημιουργεῖ διάλογο μετανοίας.

Θυμηθεῖτε πῶς ὁ Κύριος, προκειμένου νά σώσει ἐκείνη τήν Σαμαρείτιδα γυναίκα, ἄνοιξε μαζί της ἕναν διάλογο. Εἶναι θαυμαστός ὁ τρόπος προσεγγίσεως πού ἔγινε ἀπό τόν Κύριο πρὸς τή Σαμαρείτιδα. Ἀνοίγει συζήτηση ὁ Κύριος. Ἡ συζήτηση ἀρχίζει μέ τή φρασούλα «δός μοι πιεῖν», δῶσε μου νά πιῶ νερό. Ἐκείνη παραξενεύεται, διότι βλέπει ἕναν Ἰουδαῖο νά τῆς μιᾶ, ἐνῶ αὐτή εἶναι Σαμαρείτισσα, πράγμα ἀνεπίτρεπτο, ἐπειδή δέν χωνεύονταν καί δέν εἶχαν καμμία σχέση οἱ Σαμαρεῖτες μέ τούς Ἰουδαίους –ὑπῆρχε μιᾶ παλιά ἱστορία ἀντιπαλότητος. Ἀρχίζει ὅμως ὁ διάλογος. Καί στό τέλος ἡ γυναίκα αὐτή –πού δέν ἦταν καλῆς διαγωγῆς,

δέν ἦταν ἠθική γυναίκα— ἄφησε τήν ἁμαρτία καί ἔγινε πιστή.²

Ἡ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας λέει ὅτι αὐτή ἡ γυναίκα βαπτίστηκε, ὀνομάστηκε *Φωτεινή*, ὅλο της τό σπίτι καί οἱ συγγενεῖς της βαπτίσθηκαν, κι ἐκείνη ἔγινε ἱεραπόστολος. Εἶναι πραγματικά καταπληκτικό πῶς ὁ Κύριος τήν προσεγγίζει! Ὅταν ἐκεῖ στό πηγάδι πού εἶχαν συναντηθεῖ, ἔξω ἀπό τό χωριό, τῆς λέει ὠραιότατα, τεχνικότατα, ψυχολογικότατα, *φώναξε τόν ἄνδρα σου νά ἔρθει*, ἐκείνη ἀπαντᾷ: *Δέν ἔχω ἄνδρα*. Δέν τήν μαλώνει, νά τῆς πεῖ *παλιογυναίκα*, *σύ, πού...* δέν τῆς λέει τίποτα τέτοιο, ἀλλά τῆς λέει: *Σωστά λές ὅτι δέν ἔχεις ἄνδρα*, *γιατί δέν εἶσαι παντρεμένη· ἀλλά κι αὐτόν πού ἔχεις τώρα εἶναι ὁ πέμπτος ἄνδρας, χωρίς νά εἶναι ἄνδρας σου*. Αὐτή βέβαια τά ἔχασε... κυριολεκτικά τά ἔχασε!

Βλέπετε λοιπόν διάλογο προσεγγίσεως;

Ἀλλά μή ξεχνᾶμε ὅτι καί ὁ διάβολος ἄνοιξε διάλογο προσεγγίσεως μέ τούς πρωτοπλάστους.

Ἔτσι, ἔχουμε τόν διάλογο τοῦ Σατανᾶ, ὁ ὁποῖος ὑποδουλώνει· καί ἐνῶ μοιάζει ὅτι ἐπαγγέλλεται τήν ἐλευθερία, στήν πραγματικότητα χαλκεύει δεσμά. Ἔχουμε καί τόν διάλογο τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος προκαλεῖ μετάνοια· ὅπως κάνει τώρα καί στήν προκειμένη περίπτωση ὁ Θεός μέ τούς πρωτοπλάστους, ὅταν τούς ἐπισκέπτεται καί τούς ἀναζητᾷ· «*Ἀδάμ, ποῦ εἶ;*», Ἀδάμ, ποῦ εἶσαι; Ὅπως θά λέγαμε κι ἐμεῖς σήμερα γιά κάποιους φίλους μας πού ἔκαναν κάτι ἄσχημο· *ἄς τούς ἐπισκεφθοῦμε νά δοῦμε τί κάνουν*. Ὅλα αὐτά γίνονται γιά νά ὁδηγήσουν στή μετάνοια καί στήν ἐπανόρθωση.

2. Βλ. Ἰωάν. 4, 1-42.

Θυμηθείτε ακόμη πώς ὁ Κύριος ἀνοίγει διάλογο μέ τόν Νικόδημο, ἐκεῖνον τόν εὐσχημο βουλευτή, τόν σπουδαῖο ἄνθρωπο. Ὁ διάλογος πού ἀνοίχθηκε μεταξύ Κυρίου καί Νικοδήμου ἦταν διάλογος πίστεως· ὄχι μετανοίας. Ἦταν τόσο ἀριστοτεχνικός αὐτός ὁ διάλογος, ὥστε νά μπορέσει ὁ Νικόδημος νά καταλάβει τί θά πεῖ ἐν Χριστῷ ἀνακαίνιση, ἐν Χριστῷ ἀναγέννηση. Εἶπε μάλιστα ἐκεῖνο τό κουτό ὁ Νικόδημος: *Δηλαδή, πρέπει νά ξαναμπῶ στήν κοιλιά τῆς μητέρας μου καί νά ξαναγεννηθῶ;...* Καί τοῦ ἀπαντᾷ ὁ Κύριος: *Ἐσύ εἶσαι δάσκαλος τοῦ Ἰσραήλ, καί ἀγνοεῖς πῶς μπορεῖ νά γίνει μιά ἀναγέννηση;...*³

Βλέπετε λοιπόν, παιδιά, ὅτι ἔχουμε αὐτές τίς μορφές διαλόγου, ἀπό τόν Θεό καί ἀπό τόν διάβολο. Θά πρέπει νά προσέχουμε πολύ τόν διάλογο τοῦ Σατανᾶ. Ἔχουμε μιλήσει καί σέ ἄλλα μαθήματά μας γιά τόν διάλογο τοῦ Σατανᾶ,⁴ πῶς προσπαθεῖ νά μᾶς πλανήσει· πού ὑπόσχεται ἐλευθερία, ἀλλά δέν δίνει ἐλευθερία.

Πολλές φορές ὁ Θεός δημιουργεῖ περιορισμούς· ἀλλά τούς περιορισμούς αὐτούς τούς θέτει μέ σκοπό τή διάσωση τῆς ὑπάρξεως, μέσα στόν χώρο τῆς ἐλευθερίας. Γιά παράδειγμα, θά σοῦ πεῖ: *Παιδάκι μου, τί εἶσαι; ἔφηβος· μάλιστα. Πρόσεξε· μή πᾶς ἐκεῖ κι ἐκεῖ.* Γιατί σοῦ τό λέει αὐτό; Εἶναι μιά δέσμευση· ἀλλά δέσμευση πού σώζει. Διότι σοῦ βάζει τή δέσμευση ἀκριβῶς γιά νά μήν ὑποδουλωθεῖς στά πάθη, γιά νά εἶσαι πραγματικά ἐλεύθερος ἄνθρωπος. Γι' αὐτό σοῦ βάζει τόν περιορισμό· γιά νά σοῦ διασώσει τήν ἐλευθερία.

3. Βλ. Ἰωάν. 3, 1-21.

4. Βλ. *Μαθήματα* 43ο ἕως 49ο καί 55ο.

Θέλετε κάτι ακόμη; Ἄν δέν ἀκούσεις, καί δοκιμάσεις αὐτό καί δοκιμάσεις ἐκεῖνο, θά φθείρεις, θά καταστρέψεις, θά καταλύσεις τήν ὑπαρξή σου. Βλέπετε, συχνά μιλάω γιά τά ναρκωτικά, γιατί αὐτά πιά μᾶς συνέχουν. Ἐάν μετέλθεις ναρκωτικά, θά καταλύσεις τήν ὑπαρξή σου. Καί σοῦ λέει ἓνα ὄχι. Αὐτό ὅμως τό ὄχι εἶναι γιά νά σοῦ διασώσει τήν ὑπαρξη.

Βλέπετε λοιπόν ὅτι ἡ ἐλευθερία τοῦ Θεοῦ βάζει μερικά μὴ, μερικά ὄχι, μερικά οὐ. Οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐ μοιχεύσεις, καί οὕτω καθ' ἑξῆς.⁵ Αὐτά τά οὐ, τά ὄχι –αὐτά πού κοροϊδεύουν ἔξω καί λένε πώς εἴμαστε ὅλο μὴ καί ὅλο ὄχι! –αὐτά εἶναι σωτήρια ὄχι. Ὅταν οἱ ἄλλοι σοῦ λένε αὐτά εἶναι καταπίεση, καί γι' αὐτό κάνε ὅ,τι θέλεις, ἐσύ δέν πρόπει νά τούς ἀκούσεις, γιατί θά δουλωθεῖς, θά μπεῖς μέσα σέ μία σκλαβιά. Αὐτός, ὅπως σᾶς εἶπα, εἶναι ὁ διάλογος τοῦ Σατανᾶ.

Ἡ ἁμαρτία τῶν πρωτοπλάστων ἔλαβε χώρα μέσα στήν ἡμέρα. Δηλαδή, πρωί νά ἦταν; μεσημέρι νά ἦταν; Δέν ἀποκλείεται νά ἦταν μεσημέρι. Γιατί τό λέμε αὐτό, ὅτι μπορεί νά ἦταν μεσημέρι; Βέβαια τό ἱερό κείμενο δέν μᾶς λέει τίποτα, καί θά ἦταν ἴσως περιττό νά δοῦμε ἄν ἦταν πρωί ἢ μεσημέρι. Ἐχει κάποια σημασία ὅμως, μπορούμε νά τό θεολογήσουμε λιγάκι.

Εἶναι γνωστό ὅτι τό μεσημέρι ὑπάρχει μία ἐνόχληση πείνας, ὅποτε θά ἦταν εὐκολότερη ἡ περίπτωση νά δοκιμάσουν τόν καρπό. Ὅπως θά ξέρετε, ἡ Ἐκκλησία μας ἔχει μία μικρή ἀκολουθία πού λέγεται ἔκτη Ὡρα. Ἐχει βέβαια καί τήν πρώτη, τήν τρίτη, τήν ἔκτη καί τήν

5. Βλ. Ἐξοδ. 20, 13. Δευτ. 5, 17-21. Ματθ. 19, 18.

ἐνάτῃ Ὥρᾳ. Ἡ ἕκτῃ Ὥρᾳ ἀντιστοιχεῖ στό μεσημέρι.⁶ Ἐκεῖ σέ ἓναν Ψαλμό, τόν 90ό, ζητοῦμε νά μᾶς φυλάξει ὁ Θεός ἀπό τό μεσημβρινό δαιμόνιο. Αὐτό τό μεσημβρινό δαιμόνιο εἶναι ἐκεῖνο πού ρίχνει τόν ἄνθρωπο σέ μία ἀκηδία, σέ μία τεμπελιά, σέ μία νύστα· ὁπότε ἐκείνη τήν ὥρα ὑπάρχει μία χαλάρωση τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, μέ ἀποτέλεσμα ὁ ἄνθρωπος νά πέφτει εὐκολότερα σέ ἁμαρτία.⁷

Γιά νά στηρίξω αὐτό πού σᾶς λέω, σᾶς θυμίζω ὅτι ὅταν ὁ Κύριος ἦταν στήν ἔρημο, ὁ διάβολος τοῦ ἐμφανίσθηκε ὅταν ὁ Κύριος πείνασε. Γιά σαράντα ἡμέρες ὁ Κύριος νήστευε. Πότε ὅμως τοῦ ἐμφανίστηκε; Ὅταν πείνασε. Καί πείνασε, λέει, ὁ Κύριος τήν τεσσαρακοστή ἡμέρα, καί τότε ἤρθε ὁ πειραστής.⁸ Εἶδατε πότε ἤρθε; ὅταν ὁ Κύριος πείνασε. Ἔτσι, δέν ἀποκλείεται ὁ

6. Οἱ Ὥρες ἀνήκουν στίς ἀκολουθίες τοῦ νυχθημέρου, δηλαδή τοῦ εἰκοσιτετραώρου. Κατά τό ἐκκλησιαστικό τυπικό, ἤδη ἀπό τούς πρώτους χριστιανικούς χρόνους, ἡ Α΄ Ὥρα ἀντιστοιχεῖ στήν σημερινή 6η πρωϊνή, ἡ Γ΄ Ὥρα στήν 9η πρωϊνή, ἡ Σ΄ Ὥρα στήν 12η μεσημβρινή, ἐνῶ ἡ Θ΄ Ὥρα στήν 3η ἀπογευματινή.

7. Κατά τούς Πατέρες, τό μεσημβρινό δαιμόνιο εἶναι τό δαιμόνιο τῆς ραθυμίας. Βλ. Μ. Ἀθανασίου, *Ἑρμηνεία εἰς τοὺς Ψαλμούς*: «Οὐ σύγκριμα δαιμονιῶδες μεσημβρίας. Τὸν γὰρ μεσημβρινὸν δαίμονά φησιν εἶναι τῆς ἀκηδίας.» (PG 27, 401B), Ὁριγένους: «Δαίμονα δὲ μεσήμβριον ὀνομάζει τὴν ἀκηδίαν, ἥτοι τὴν ὀλιγορίαν· συμβαίνει δὲ τοῦτό τιςιν· ἐσθότε σύμπτωμα τοίνυν πάσχονσί τινες, ὅταν ὁ νοῦς ἐκλάβῃ πρὸς φιληδονίαν, ὅταν ἀτονήσῃ καρδία, κατενέχθῃ πρὸς φιλοσαρκίαν, ὅταν ἀκηδιάσῃ πρὸς τὰ τῆς εὐσεβείας ἔργα, καὶ ἐνγηράσῃ πρὸς πόνους τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς.» (Αποσπάσματα εἰς Ψαλμούς, 90.5,6). Βλ. ἐπίσης ἀκολουθία Βαπτίσματος καὶ Ἐξορκισμούς τοῦ μεγ. Βασιλείου (Μικρόν Εὐχολόγιον, ἐκδ. Ἀποστ. Διακονίας, ἀνατ. 1984, σσ. 64 καὶ 265).

8. Βλ. *Ματθ.* 4, 2. *Λουκᾶ* 4, 2.

διάβολος νά ἐπισκέφτηκε καί τούς πρωτοπλάστους τό μεσημέρι, πού θά ἦταν ἡ ὥρα πού ἴσως θά πεινοῦσαν καί θά μποροῦσαν νά δοκιμάσουν νά φᾶνε· ἔτρωγαν καρπούς. Ὅποτε ἔγινε ἐκεῖ ὁ διάλογος, μέ τό γνωστό ἀποτέλεσμα. Ἡ ἁμαρτία λοιπόν λαμβάνει χώρα μέσα στήν ἡμέρα, καί ἴσως κατά τό μεσημέρι.

Ὁ Θεός ἐπισκέπτεται τούς πρωτοπλάστους κατά τό δειλινό. Δειλινό εἶναι ἀργά τό ἀπόγευμα, πρὶν ἀκόμη σκοτεινιάσει, δηλαδή ὑπάρχει ἀκόμη ἡ ἡμέρα. Αὐτό λέμε δειλινό. Τούς ἐπισκέπτεται λοιπόν ὁ Κύριος καί φωνάζει: «*Ἀδάμ, ποῦ εἶ;*», Ἀδάμ, ποῦ εἶσαι; Χαριτωμένη κλήση, χαριτωμένο κάλεσμα! Ὅπως ἀκριβῶς θά φωνάξαμε κάποιον πού χάσαμε τά ἴχνη του μέσα σ' ἕναν κῆπο, μέσα σ' ἕνα δάσος. Ἄν ποτέ βρεθήκατε σέ κάποιο πάρκο, σέ κάποιο δάσος, πού χάσατε τήν παρέα σας καί θέλετε νά τή βρεῖτε, πῶς φωνάζετε; Εἶναι χαριτωμένες οἱ φωνές μέσα σ' ἕνα δάσος, ὅταν φωνάζουμε γιά νά βροῦμε τούς ἄλλους. Εἶναι λοιπόν χαριτωμένη αὐτή ἡ κλήση πού γίνεται ἀπό τόν Θεό μέσα στό κῆπο τῆς Ἑδέμ, μέσα στόν παράδεισο.

Βλέπετε; ἡ ὅλη φράση δέν δείχνει τίποτε πού νά τρομάζει. Ἀδάμ, ποῦ εἶσαι; Σάν νά ἔλεγε: Ἐγώ συχνά δέν ἔρχομαι καί σᾶς ἐπισκέπτομαι; Σᾶς βρίσκω λοιπόν. Τώρα ὅμως δέν σᾶς βρίσκω. Παράξενο... ὁ Θεός δέν βρίσκει τούς πρωτοπλάστους! Εἶναι ἀνθρωπομορφικές καί ἀνθρωποπαθεῖς αὐτές οἱ ἐκφράσεις, ὅπως θά δοῦμε πιό κάτω.

Ἀλλά τί ἔγινε μετά; Οἱ πρωτόπλαστοι ἄκουσαν τόσο τή φωνή τῆς κλήσεως τοῦ Θεοῦ, ὅσο καί τόν ἦχο τῶν βημάτων Του μέσα στόν παράδεισο. Καί τί ἔκαναν; κρούφτηκαν! Δέν ἦταν φιλική ἡ πρόσκληση; Ἡ

πρόσκληση ἦταν πολύ φιλική, ἀλλά οἱ ἴδιοι εἶχαν μέσα τους μιά ἐνοχή, καί ἔτσι τώρα δέν τούς ἦταν καθόλου εὐχάριστη ἡ φωνή τοῦ Θεοῦ.

Ρωτάει ὁ ἱερός Χρυσόστομος: «*Τί λέγεις; ὁ Θεὸς περιπατεῖ; καὶ πόδας αὐτῷ περιάψομεν; καὶ οὐδὲν ὑψηλὸν ἐκ τούτου ἐννοήσομεν;*». Τί λές; ὁ Θεός περπατάει;... ὁ Θεός ἔχει πόδια;... Θά Τοῦ ἀποδώσουμε πόδια τοῦ Θεοῦ, καί δέν θά ὑπονοήσουμε κάτι ὑψηλό γι' Αὐτόν;...

Καί ἀπαντάει: «*Οὐ περιπατεῖ ὁ Θεός· μὴ γένοιτο. Πῶς γὰρ ἂν, ὁ πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν, οὗ ὁ οὐρανὸς θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον, οὗτος τῷ παραδείσῳ ἐμπεριέχεται;*». Δέν περπατάει ὁ Θεός!... Πῶς εἶναι δυνατόν νά περπατάει Ἐκεῖνος, πού εἶναι πανταχοῦ παρὼν καί γεμίζει τὰ πάντα, τοῦ Ὁποίου ὁ θρόνος εἶναι ὁ οὐρανὸς καί ἡ γῆ ὑποπόδιό Του;... Πῶς εἶναι δυνατόν Αὐτός νά εἶναι μέσα στόν παράδεισο καί νά περπατάει;... Διότι *περιπατῶ* σημαίνει δέν εἶμαι ἐδῶ, καί εἶμαι ἐκεῖ. Γιά νά πάω λοιπόν ἀπό τό ἓνα σημεῖο στό ἄλλο, περπατάω. Ἀλλά ὁ Θεός, ὁ Ὁποῖος εἶναι πανταχοῦ παρὼν, εἶναι καί ἐδῶ, εἶναι κι ἐκεῖ· πῶς λοιπόν περπατάει;

»*Καὶ τίς ταῦτα ἂν εἴποι τῶν νοῦν ἐχόντων; Τί οὖν ἐστὶν τὸ, Ἦκουσαν τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν;*». Ποιὸς ἀπὸ αὐτούς πού ἔχουν λογικὸ θά μπορούσε νά τά πεῖ αὐτά; Τότε λοιπόν τί σημαίνει ὅτι ὁ Θεός περιπατοῦσε κατὰ τὸ δειλινὸ στόν παράδεισο;

»*Αἰσθησιν αὐτοῖς τοιαύτην ἡβουλήθη παρασχεῖν, ἵνα εἰς ἀγωνίαν αὐτοὺς ἐμβάλῃ· ὃ δὲ καὶ γέγονε*»⁹.

9. *Εἰς τὴν Γένεσιν, Ὁμιλία ΙΖ', PG 53, 135.*

Θέλησε νά τούς προκαλέσει μιά τέτοια αίσθηση, γιά νά τούς βάλει σέ μιά αγωνία· αὐτό λοιπόν καί ἔγινε. Ποιά ἦταν αὐτή ἡ αγωνία; καί τί ἦταν αὐτή ἡ αίσθηση πού ἤθελε νά τούς προκαλέσει; Ἦταν ἡ συνείδηση. Αὐτό λέει καί ὁ ἱερός Χρυσόστομος παρακάτω· ἦταν τό «συνειδός», ἡ συνείδηση.

Προσέξτε τώρα αὐτή τή φράση: «ἤκουσαν τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ»· ἤκουσαν τή φωνή τοῦ Θεοῦ. Ποῦ τήν ἤκουσαν τή φωνή τοῦ Θεοῦ; Μέσα τους. Ὡστε δέν τήν ἤκουσαν ἀπ' ἔξω; –θά τό δοῦμε λίγο πιό κάτω αὐτό. ἤκουσαν λοιπόν τή φωνή μέσα τους, δηλαδή σ' αὐτό πού λέμε *συνείδηση*. Ἡ συνείδηση εἶναι ἓνα βαρὺ προνόμιο μόνο τοῦ ἀνθρώπου. Τά ζῶα δέν ἔχουν συνείδηση· μόνο ὁ ἄνθρωπος ἔχει.

Ἀκοῦστε μία πολύ ωραία περιγραφή πού κάνει ὁ ἱερός Χρυσόστομος περὶ τῆς συνειδήσεως· θά σᾶς τήν ἐρμηνεύσω.

Βλέπετε, σᾶς διαβάζω τό κείμενο, γιατί δέν θέλω νά σᾶς ἀποξενώσω ἀπό τά κείμενα τῆς Ἐκκλησίας μας, οὔτε ἀκόμα ἀπό τήν ἀρχαία γλώσσα μας. Πρέπει νά ἔχουμε μιά αίσθηση τῆς γλώσσας μας σέ ὅλες τίς φάσεις τῆς ἱστορικῆς της πορείας. Καί μή μοῦ πεῖτε ὅτι μόνο ἐμεῖς σήμερα εἴμαστε Ἑλλήνες καί πρὶν ἀπὸ δύο καί τρεῖς χιλιάδες χρόνια δέν ἦταν Ἑλλήνες. Ἑλλήνες πάντοτε ὑπῆρχαμε, καί ἡ γλώσσα μας πάντοτε εἶναι ἡ ἴδια. Γι' αὐτό διαβάζω περικοπές· αὐτός εἶναι ὁ λόγος. Μποροῦσα νά σᾶς διαβάζω τίς περικοπές μεταφρασμένες καί νά μὴν μπαίνω στὸν κόπο νά κάθομαι νά σᾶς τά μεταφράζω τώρα ἐπὶ τόπου, καί νά δημιουργῶ ἴσως καί κάποια χασμωδία, οὕτως εἰπεῖν, τήν ὥρα τοῦ μαθήματος. Ὅχι. Θέλω νά ἔχετε αίσθηση καί τῶν κει-

μένων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας.¹⁰

Λέει λοιπόν ὁ ἱερός Χρυσόστομος: «Ὁ γὰρ ἀδέκαστος δικαστῆς, τὸ συνειδὸς λέγω, κατεξανιστάμενος λαμπρᾷ τῇ φωνῇ ἐβόα, καὶ κατηγόρει, καὶ ἐδείκνυ, καὶ ὥσανεὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὑπέγραφεν αὐτοῖς τῶν ἁμαρτημάτων τὸ μέγεθος». Διότι ὁ ἀμερόληπτος δικαστῆς, ἐννοῶ τὴν συνείδηση, βαθειά διαμαρτυρόμενος, φώναζε μέ λαμπρή καὶ καθαρή φωνή καὶ κατηγοροῦσε καὶ ἔδειχνε, καί, σάν νά ἦταν μπροστά στά μάτια τους, ὑπογράμμιζε τὸ μέγεθος τῶν ἁμαρτημάτων τους. Ἔκανες αὐτό!... Ἔκανες αὐτό τό πολύ μεγάλο!...

»Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης ἄνωθεν καὶ ἐκ προοιμίων διαπλάττων τὸν ἄνθρωπον, τὸ συνειδὸς αὐτῷ ἐνέθετο κατήγορον ἀδιάλειπτον, παραλογισθῆναι μὴ δυνάμενον, μὴδὲ ἀπάτη ὑπομεῖναι ποτε». Γι' αὐτόν τόν λόγο ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης, ὅταν δημιουργοῦσε τὸν ἄνθρωπο, τὸν ἔφτιαξε κατὰ τρόπο πού νά ἔχει συνείδηση. Δηλαδή ὁ Θεός ἔβαλε μέσα στόν ἄνθρωπο τὴν συνείδηση, ὥστε νά ἔχει ἕναν κατήγορο γιὰ νά μὴν μπορεῖ νά παραλογισθεῖ ποτέ νά φτιάξει κάτι ἄλλο, καὶ νά τοῦ λέει: Ἔ! αὐτό ἐδῶ εἶναι κακό!... Ἔ! τό ἄλλο ἐκεῖ εἶναι κακό!... Νά ἔχει αὐτὴν τὴ φωνὴ τοῦ Θεοῦ μέσα στὴν ὑπαρξή του.

10. Ὁ π. Ἀθανάσιος Μυτιληναῖος συχνά-πυκνά τόνιζε τὴν ἀξία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας. Παράλληλα ὅμως ἐξέφραζε καὶ τὴν ἔντονη δυσαρέσκεια καὶ βαθειά του λύπη στὴν μεθοδευμένη ἀλλοίωση καὶ στὴν βαθμιαία ἀπομάκρυνσή μας ἀπ' αὐτήν, κυρίως μέσω τοῦ σχολείου, πού σκοπὸ ἔχει τὴν ἀποξένωση τοῦ λαοῦ μας ἀπὸ τὴν πλούσια πνευματικὴ του παράδοση, τὴν ἀποκοπή του ἀπὸ τίς ρίζες του καὶ τελικῶς τὸν παντελῆ ἀφανισμό τοῦ ἐλληνοχριστιανικοῦ μας πολιτισμοῦ.

Καί συνεχίζει: «Ἀλλὰ κἂν πάντας ἀνθρώπους λαθεῖν τις δυνηθείη τὴν ἁμαρτίαν ἐργασάμενος καὶ τὴν ἄτοπον προᾶξιν ἐπιτελέσας, ἐκείνον τὸν κατήγορον λαθεῖν οὐ δύναται, ἀλλὰ περιέρχεται διηνεκῶς αὐτὸν ἔνδον ἔχων ἐνοχλοῦντα.». Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη κάποιος θά ἤθελε νά κρυφτεῖ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν κάνει κάποια ἁμαρτία καὶ ἄτοπη πράξη, ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν κατήγορο δέν μπορεῖ νά κρυφτεῖ, ἀλλά τὸν ἔχει συνέχεια νά τὸν ἐνοχλεῖ μέσα του.

Ἐκεῖνος πού ἔκανε ἓνα κακό, μπορεῖ νά ξεφύγει ἀπὸ τὴν προσοχὴ τῶν ἀνθρώπων· ἀλλὰ νά ξεφύγει ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν δικαστή, τὴν συνείδηση, εἶναι ἀδύνατον. Τὸν ἔχει μέσα του αὐτὸν τὸν κατήγορο, αὐτὸν τὸν ἀδέκαστο δικαστὴ (ἀδέκαστος εἶναι αὐτός πού δέν δωροδοκεῖται· ὅ,τι δῶρα θέλεις φέρε στή συνείδησή σου, δέν δωροδοκεῖται!) καὶ συνεχῶς ἔρχεται μέσα του καὶ τὸν ἐνοχλεῖ.

Πῶς; «καταξαίνοντα, μαστίζοντα, οὐδέποτε ἡρεμοῦντα, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν συλλόγοις, καὶ ἐν τραπέζῃ, καὶ καθεύδοντι, καὶ διανισταμένῳ ἐπιτιθέμενον, καὶ δίκην ἀπαιτοῦντα τῶν πεπλημμελημένων»¹¹. Τὸν γρατσουνίζει, ὑπενθυμίζοντάς του τὴν ἁμαρτία του, τὸν χτυπάει, ποτέ δέν τὸν ἀφήνει νά ἡσυχάσει· ἀλλὰ καὶ μέσα στό σπίτι του, καὶ στήν ἀγορά, καὶ μαζί μέ ἄλλους, καὶ στό τραπέζι, καὶ ὅταν κοιμᾶται καὶ ξυπνάει, τοῦ ἐπιτίθεται καὶ ἀπαιτεῖ τιμωρία γιὰ ὅσα πλημμελήματα ἔχει κάνει. Ἔχει αὐτὸν τὸν κατήγορο, πού τὸν κυνηγάει διαρκῶς ἀπὸ πίσω!

Εἶναι μία πολύ ὠραία περιγραφή πού κάνει ὁ ἱερός Χρυσόστομος γιὰ τὴ συνείδηση.

11. *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Ὅμιλία ΙΖ', PG 53, 135.

Λοιπόν, τί ἦταν ἐκεῖνο πού ἔκανε τούς πρωτοπλάστους νά πᾶνε νά κρυφτοῦν; μήπως ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ δέν τούς ἦταν οἰκεία; Φοβήθηκαν τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ; Ὁχι. Ἦταν ἡ συνείδηση, πού τούς ἔλεγε δέν εἴσαστε ἐντάξει ἀπέναντι στόν Θεό, καί πῆγαν νά κρυφτοῦν.

Ἀλλά ἐδῶ τώρα θέλω λιγάκι μερικά πραγματάκια νά προσέξετε.

Ὁ Ἀδάμ εἶχε συνείδηση ἀκμαία, ἀφοῦ ἦταν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, καί δέν εἶχε βιώσει καταστάσεις φθορᾶς τῆς συνειδήσεώς του. Ὅμως, μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου, ἡ συνείδηση στούς ἀνθρώπους ἄρχισε νά νοσεῖ, νά ἀρρωσταίνει.

Ἀλλά, πρὶν ἀναλύσουμε τήν νοσοῦσα συνείδηση, πρέπει νά διευκρινίσουμε ὅτι ἡ συνείδηση διακρίνεται σέ γνωστική καί σέ ἠθική.

Ποιά εἶναι ἡ γνωστική συνείδηση;

Ξέρετε, τό οὐσιαστικό *συνείδηση* εἶναι ἀπό τό σύν καί τό ρῆμα *οἶδα*, πού σημαίνει γνωρίζω. *Σύννοια* σημαίνει γνωρίζω μαζί μέ κάποιον ἄλλο· ξέρει κι ὁ Θεός δηλαδή· ἀπό ἐκεῖ παράγεται ἡ λέξη *συνείδηση*. Ὅταν λοιπόν λέμε *γνωστική συνείδηση*, ἐννοοῦμε τήν γνώση τοῦ ἰδίου τοῦ ἐγώ, τῆς ἴδιας τῆς ὑπάρξεώς μου, ὅτι ἐγώ εἶμαι ἐγώ. Προσέξτε, εἶναι πολύ σπουδαῖο αὐτό. Αὐτό μόνο ὁ ἄνθρωπος τό ἔχει. Γνωρίζω ὅτι ἐγώ εἶμαι ἐγώ, ἔχω συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ μου, ἔχω αὐτοσυνειδησία, αὐτογνωσία, γνωρίζω ποιός εἶμαι, ὅτι ἐγώ ὑπάρχω καί εἶμαι αὐτός πού εἶμαι· ὄχι ἀπό ἠθικῆς πλευρᾶς, ἀλλά ἀπό πλευρᾶς ὑπάρξεως.¹²

12. Ἡ αὐτοσυνείδηση ἀφορᾷ στή συνείδηση τοῦ ἐγώ, τήν ἐπίγνω-

Ὅπως ἀντίστοιχα ὁ Θεός λέει στήν Ἁγία Γραφή ἐκείνη τήν θαυμαστή φράση –ἡ ὁποία ἀναλύεται ἀπό πάσης πλευρᾶς, καί θεολογικῆς καί ψυχολογικῆς: «ἐγὼ εἶμι ὁ ὢν»¹³ λέει ὁ Θεός στήν Παλαιά Διαθήκη, δηλαδή ἐγὼ εἶμαι ὁ ὑπάρχων, πού ἐκφράζει αὐτοσυνειδησία τῆς ὑπάρξεως. Ἔτσι καί ὁ ἄνθρωπος, ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἔχει αὐτό τό μεγάλο προνόμιο, νά λέει τό ἴδιο: ἐγὼ εἶμαι ὁ Ἀθανάσιος, ἔχω συνείδηση ὅτι εἶμαι ἐγώ, καί οὕτω καθ' ἑξῆς.

Χωρίς τήν αὐτοσυνειδησία εἶναι ἀδύνατος ὁ πνευματικός βίος ἀλλά καί ὁ πολιτισμός.

Ἀκόμη, νά ξέρετε, ὁ ἄνθρωπος πού στερεῖται αὐτοσυνειδησίας ἢ θά εἶναι τρελλός ἢ βαριά ἀσθενής· πάντως νά μήν ἔχει συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του. Εἶναι πάρα πολύ σπουδαῖο, παιδιά. Ὁ Θεός νά φυλάξει, ὁ ἄνθρωπος νά μήν χάσει τή συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του, καί νά μήν ξέρει ποιός εἶναι, ὅτι αὐτός εἶναι αὐτός, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἐγώ! Εἶναι φοβερό πράγμα ἡ ἀπώλεια τῆς αὐτοσυνειδησίας... πολύ φοβερό!

Ἔχουμε ὅμως καί τήν *ἠθική συνείδηση*. Ποιά εἶναι αὕτη; Εἶναι αὕτη γιά τήν ὁποία μιλάμε τώρα ἐδῶ. Δηλαδή εἶναι ἡ ἔμφυτη φωνή τοῦ Θεοῦ μέσα μας. Εἶ-

ση τοῦ κάθε ἀτόμου γιά τόν ἑαυτό του ὡς φορέα νοήσεως καί συναισθημάτων, σέ ἀντιδιαστολή πρὸς τοὺς ἄλλους (Γεωργίου Δημ. Μπαμπινιώτη, *Λεξικό τῆς νέας ἐλληνικῆς γλώσσας*, ἔκδ. Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Ἀθήνα 1998, σ. 328). *Ἡ αὐτοσυνείδηση συχνά ταυτίζεται μέ τόν ὅρο αὐτεπίγνωση. Αὕτη ὅμως ἀφορᾷ στήν αἴσθηση τῆς ἐπίγνωσης τῶν χαρακτηριστικῶν ιδιοτήτων τῆς προσωπικότητος καί τῆς ψυχοδυναμικῆς τοῦ ἑαυτοῦ (ὅπ.π., σ. 322). Προβλ. δελφικό παράγγελμα "γνῶθι σαυτόν", καί διατύπωση τοῦ Καρτεσιῶν "σκέπτομαι, ἄρα ὑπάρχω" (cogito, ergo sum).*

13. Ἔξοδ. 3, 14.

ναι εκείνη πού μᾶς πληροφορεῖ ἄν αὐτό πού κάνουμε εἶναι ἢ δέν εἶναι σωστό.

Εἶναι μεγάλο κεφάλαιο ἡ ἠθική συνείδηση!

Λάβετε ὅμως ὑπόψη ὅτι ὁ Ἄδάμ βεβαίως διέθετε συνείδηση –γιατί, ὅπως εἶπαμε, ὁ Θεός, κατὰ τόν ἱερό Χρυσόστομο, ἔπλασε τόν ἄνθρωπο νά ἔχει συνείδηση. Ὅμως, στίς ἐπόμενες γενεές, ἡ ἠθική συνείδηση στόν ἄνθρωπο ἄρχισε νά νοσεῖ, νά ἀρρωσταίνει. Ἀρκετές γενεές μετά τόν Ἄδάμ.

Μέ τήν εὐκαιρία (τό εἶχαμε πεῖ πολύ παλαιότερα, ὅταν κάναμε γιά τή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀρχικά) ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου γένους δέν πρέπει νά εἶναι πιό παλιά ἀπό τά δεκαπέντε μέ εἴκοσι χιλιάδες χρόνια. Δέν πρέπει νά ὑπερβαίνει τά εἴκοσι χιλιάδες χρόνια· καί αὐτό γιά πάρα-πάρα πολλούς λόγους. Δηλαδή, ἡ ἱστορία τοῦ Ἄδάμ δέν εἶναι πάρα πολύ παλιά.¹⁴

14. Ἡ Rebecca L. Cann, καθηγήτρια Γενετικής στό πανεπιστήμιο τῆς Χαβάης, χρησιμοποιώντας μιτοχονδριακό DNA μεγάλου ἀριθμοῦ ἀτόμων ἀπό πολλά σημεῖα τοῦ πλανήτη, ἀνακατασκεύασε μέ ἀκρίβεια τό γενεαλογικό (φυλογενετικό) μητρικό προγονικό δέντρο τοῦ ἀνθρωπίνου εἶδους, τό ὁποῖο θά μᾶς ἔδινε ἀπαντήσεις γιά τόν τόπο καί τόν χρόνο πού ἔζησαν οἱ πρῶτοι πρόγονοί μας. Τά ἀποτελέσματα τῆς ἐρευνας ἔδειξαν μία καί μοναδική γυναίκα, πού ἔζησε στήν Ἀφρική πρῖν ἀπό 100.000 ἕως 200.000 χρόνια [Cann RL, Stoneking M, Wilson AC (1987). "Mitochondrial DNA and human evolution". *Nature* 325 (6099): 31–36]. Δέκα χρόνια ἀργότερα δημοσιεύθηκε μία ἐργασία πού ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ρυθμός τῶν μεταλλάξεων τοῦ μιτοχονδριακοῦ DNA εἶναι περίπου 20 φορές μεγαλύτερος ἀπό αὐτόν πού εἶχε ὑπολογιστεῖ ἀρχικά ἀπό τά φυλογενετικά δέντρα καί εἶχε χρησιμοποιηθεῖ στή δημοσίευση τῆς Cann γιά τόν ὑπολογισμό τῆς ἡλικίας τῆς Μιτοχονδριακῆς Εὐῆας [Parsons TJ, Muniec DS, Sullivan K, Woodyatt N, Alliston-Greiner R, Wilson MR, Berry DL, Holland KA, Weedn VW, Gill P, Holland MM. A high observed substitution rate in the human

Ἔτσι, ἂν κανεῖς, μέσα στήν ἱστορία τοῦ σύμπαντος, μπορεῖ νά δεῖ τήν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου, διαπιστώνει ὅτι εἶναι πολύ πρόσφατη. Δέν μπορούμε νά μιλάμε γιά κάτι πού εἶναι ἑκατομμύρια χρόνια πίσω, ὅπως μπορεῖ νά διδάσκεστε πιθανῶς σέ κάτι ψευτοφυλλάδες, σέ κάτι ψευτοθεωρίες πού ὑπάρχουν, σχολικές –λυπᾶμαι πού τό λέω... λυπᾶμαι!– καί πού μιλοῦν γιά τή θεωρία τῆς ἐξελίξεως.¹⁵

Ξέρετε, κατά τή θεωρία αὐτή, γιά νά ἐξελιχθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπό μαῖμου σέ ἄνθρωπο, ἔχει ἀνάγκη βέβαια ἀπό πίστωση χρόνου. Αὐτή ἡ πίστωση χρόνου, κατά τούς ἐξελικτικούς, πρέπει νά εἶναι μερικά ἑκατομμύρια χρόνια... τόσο χρειάζονται οἱ ἄνθρωποι! Καί ἔτσι τελικά χρονολογοῦν τόν ἄνθρωπο ὡς μερικῶν ἑκατομμυρίων ἐτῶν. Δέν εἶναι. Ἄν μοῦ πεῖτε τώρα γιά κάτι ραδιενεργούς ἄνθρακες, μέ τούς ὁποίους μετροῦμε κόκκαλα καί τά λοιπά...¹⁶ παιδιά, αὐτό πού οἷς εἶπα.

mitochondrial DNA control region. *Nature-Genetics*. 1997 Apr;15 (4):363-8]. Μεγαλύτερος ὅμως ρυθμός μεταλλάξεων σημαίνει ὅτι ἡ ἡλικία τῆς Μιτοχονδριακῆς Εὐᾶς εἶναι ἀπό 5.000 ἕως 10.000 ἔτη. Τό συγκεκριμένο στοιχεῖο σχολιάστηκε καί ἀπό ἕνα ἄρθρο στό *Science*, στό ὁποῖο ὁ συγγραφέας ἀναφέρει: *Μέ τήν ἀρχική μέθοδο, ἡ Μιτοχονδριακή Εὐᾶ ὑπολογίστηκε ὅτι ἦταν 100.000-200.000 ἐτῶν, ἐνῶ μέ τή νέα μέθοδο ἡ πραγματική τῆς ἡλικία μειώνεται σέ μόλις 6.000 χρόνια* [Gibbons, A. 'Calibrating the Mitochondrial Clock'. *Science* 279(5347):28-29, January 2, 1998].

15. Γιά τή θεωρία τῆς ἐξελίξεως βλ. *Ἡ Γένεσις, Τόμος Α΄, Μάθημα 11ο*, ἔκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Κομνηνείου, Στόμιον Λαοῖσης 2017.

16. Ἔχουμε πολλά εἶδη ραδιοχρονολόγησης, πού στηρίζονται σέ ραδιενεργά στοιχεῖα πού περιέχονται στά εὐρήματα (πετρώματα, ἀπολιθώματα). Μία ἀπ' αὐτές εἶναι τοῦ ἄνθρακα-14, ἐνός ραδιοϊσοτόπου τοῦ ἄνθρακα. Ἐρευνες ὅμως τῶν τελευταίων δεκαετιῶν ἄρχισαν νά δημιουργοῦν σοβαρές ἀμφιβολίες ὡς πρός τήν ἀξιοπιστία τους, ἐνισχύοντας τά δεδομένα τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

Δέν εἶναι θεολογικό τό θέμα· εἶναι ἀνθρωπολογικό. Καί αὐτοί πού ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ ζωή τοῦ ἀνθρώπινου γένους δέν πρέπει νά εἶναι παραπάνω ἀπό δεκαπέντε μέ εἴκοσι χιλιάδες χρόνια εἶναι ἐπιστήμονες.¹⁷

Ἀλλά ξαναγυρίζω. Ὅμως, ἀπό γενεά σέ γενεά, τά ὀρθά κριτήρια τοῦ βίου ἄρχισαν σιγά-σιγά νά ὑποχωροῦν, διότι οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν σέ μιά ἀμαρτωλή κατάσταση κατ' ἐξακολούθησιν. Ἀρχισε λοιπόν ἡ ἠθική συνείδηση στόν ἄνθρωπο νά νοσεῖ, νά ἀρρωσταίνει. Ἔτσι, μπορούμε νά ποῦμε ὅτι ἡ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου παρουσίασε, καί παρουσιάζει μέχρι σήμερα, διάφορες μορφές ἀσθενείας.

Θά ἤθελα νά τίς δοῦμε αὐτές τίς μορφές, εἶναι πολύ χρήσιμο, γιατί μπορούμε νά κατατοπιστοῦμε, καί νά ἀποφύγουμε μιά ἀρρώστια τῆς συνειδήσεώς μας. Νά ἀποφύγουμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι τήν ἀσθενή συνείδησή μας, καί ὅχι νά μᾶς θεραπεύσει κάποιος ἄλλος. Βέβαια μιά

17. Οἱ συγγραφεῖς τῆς Π.Δ., γενικά, δέν ἐπιμένουν σέ ἀκριβεῖς χρονολογικές καταγραφές, ἐπειδή ὁ σκοπός τους εἶναι καθαρά θρησκευτικός καί ὄχι ἱστορικός. Ὅμως στούς γενεαλογικούς καταλόγους δίνουν ἰδιαίτερη σημασία, ἄν καί αὐτοί εἶναι ἀποσπασματικοί καί ἐλλιπεῖς. Ἀκόμη καί στό ἴδιο τό κείμενο τῆς Γένεσως –πού ὑπάρχει σέ τρεῖς τύπους, τό Ἑβραϊκό, τό Σαμαριτικό καί τῆς Μεταφράσεως τῶν Ο΄– παρατηροῦνται σημαντικές διαφορές ὡς πρός τίς χρονολογίες. Ἔτσι, ἀπό τόν Ἀδάμ μέχρι τό Νῶε, στό Ἑβραϊκό κείμενο μεσολαβοῦν 1.656 χρόνια, στό Σαμαριτικό 1.307 χρόνια, ἐνῶ στή Μετάφραση τῶν Ο΄ 2.242 μέ 2.262 χρόνια. (Πηγή: «Αἰθώς», Σεβασμ. Μητροπολίτου Ἀχελώου Εὐθυμίου). Τό μυστήριον τῶν γενεαλογιῶν τῆς Γένεσης, www.oode.gr.com/ode/genesis/geneal1.htm, καί π. Γεωργίου Μεταλληνοῦ, Χριστιανική χρονολογία, www.pemptousia.gr/2013/01/christianiki-chronologia-a/. Πρὸ βλ. π. Ἀθανασίου Μυτιληναίου, *Ἡ Γένεσις, Τόμος Γ΄, Μάθημα 36ο*, ἐκδ. Ἱ. Μ. Κομνηνείου, Στόμιον 2019, ὑποσ. 13.

ὑπόδειξη τοῦ ἄλλου εἶναι χρήσιμη· ἀλλά, σᾶς βεβαιώ-
νω, ὁ καλύτερος γιατρός ἐπάνω σέ θέματα ψυχολογικά
εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἀσθενής.

Ὁ γιατρός χαίρεται ὅταν συνεργάζεται μέ τόν ἀ-
σθενή του, γιατί αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ ἀσθενής του τόν
καταλαβαίνει. Ἐάν ὅμως αὐτός δέν καταλαβαίνει, δέν
ἔχει αὐτοσυνείδηση, τότε ὁ γιατρός δέν μπορεῖ πιά νά
συνεργασθεῖ μαζί του, καί ἡ θεραπεία δέν εἶναι δυνα-
τόν νά γίνει μέ τήν ἐπικοινωνία ἀλλά μόνο μέ κάποια
φάρμακα. Ἀλλά εἶναι γνωστό, στόν χῶρο τῆς ψυχολο-
γίας, ὅτι τά φάρμακα δέν θεραπεύουν, νά τό ξέρετε· ἀ-
πλῶς ἀναστέλλουν, καθησυχάζουν ἢ ἡρεμοῦν κάποιες
καταστάσεις. Δέν θεραπεύουν τά λεγόμενα *ψυχοφάρ-
μακα*· εἶναι γνωστό.

Εἶναι σπουδαῖο λοιπόν νά μπορεῖ κανεῖς νά συν-
εργασθεῖ. Αὐτή ἡ συνεργασία εἶναι χρήσιμη. Ὅταν θά
μοῦ ὑποδειχθεῖ ἀπό κάποιον εἰδικό ὅτι ἔχω μιά ἄρρω-
στη συνείδηση, ἐγώ θά πρέπει νά τήν ἐντοπίσω, νά τό
καταλάβω, κι ἐγώ ὁ ἴδιος νά ἀρχίσω νά διορθώνω τήν
κατάσταση, ἐγώ νά θεραπεύω. Γι' αὐτό, παρακαλῶ,
προσέχετε τίς ἀσθενεῖες τῆς συνειδήσεως.

Ἔτσι λοιπόν ἡ συνείδηση ἐμφανίζεται ὡς *εὐρεῖα*,
δηλαδή πλατιά. Μία τέτοια συνείδηση δέν προσέχει τά
λεπτὰ σημεῖα τοῦ ἠθικοῦ βίου. Ὅταν πεῖς τοῦ ἄλλου
ὅτι αὐτό πού κάνει εἶναι μιά παράβαση, *Ὡχ, καημένε*,
σοῦ λέει, *αὐτό εἶναι λεπτομέρεια...* δέν ἔχει καί πάρα
πολλή σημασία. Πολύ συχνά βρίσκουμε ἀνθρώπους μέ
εὐρεῖα συνείδηση. Γιά νά τό καταλάβετε, ἡ συνείδηση
αὐτή μοιάζει μ' ἓνα κόσκινο, ἓνα συρμάτινο δικτυωτό
πλέγμα. Ἀλλά τό κόσκινο αὐτό ἔχει μεγάλες τρύπες·

ὅποτε περνᾶνε πολλά πράγματα ἀπό τό κόσκινο αὐτό, εἰς μέσα του μένουν μόνο τά πολύ χοντρά.

Ἄμα ἀκούσετε ἕναν ἄνθρωπο νά λέει δέν ἔκλεψα οὔτε σκότωσα, εἶμαι ἐντάξει, βέβαια ὁ ἄνθρωπος αὐτός ἔχει εὐρεῖα συνείδηση, δηλαδή οἱ τρύπες στό κόσκινό του εἶναι μεγάλες· κρατάει μόνο δύο ἁμαρτίες, καί περνᾶνε ὅλες οἱ ἄλλες. Ἄμα τοῦ πεῖς ὅτι πρέπει νά νηστεύει ἢ ὅτι πρέπει νά κάνει προσευχή, θά σοῦ πεῖ: Ἔ, αὐτά εἶναι λεπτομέρειες... δέν ἔχουν καί πολλή σημασία! Λέγοντας ὅμως δέν ἔχει σημασία τό ἕνα καί δέν ἔχει σημασία τό ἄλλο, αὐτός ὁ ἄνθρωπος δείχνει πῶς διαθέτει εὐρεῖα συνείδηση.

Ἐάν κάποτε δοῦμε στή ζωή μας νά μή μᾶς ἐνοχλοῦν –τό ὑπογραμμίζω: νά μή μᾶς ἐνοχλοῦν!– πράγματα πού τά θεωροῦμε τιποτένια, αὐτό εἶναι δεῖγμα ὅτι ἔχουμε εὐρεῖα συνείδηση. Ὅταν ποῦμε γιατί νά πάω κάθε Κυριακή στήν ἐκκλησία;... δέν χρειάζεται, αὐτό σημαίνει ὅτι διαθέτουμε εὐρεῖα συνείδηση, καί εἶναι πάρα πολύ ἐπικίνδυνο.

Μετά ἔχουμε τό ἀντίθετο τῆς εὐρείας συνειδήσεως, πού εἶναι ἡ στενή συνείδηση, ἡ ὁποία καταλήγει σέ μία περιδεή συνείδηση. Δέος εἶναι ὁ φόβος, καί περιδεής εἶναι ἡ περίφοβη συνείδηση, μιά συνείδηση πού εἶναι γεμάτη φόβο, ἔντρομη, ἡ ὁποία εἶναι φοβερά βασανιστική γιά ἐκεῖνον πού τήν ἔχει.

Ἐδῶ τό κόσκινο ἔχει τίς τρύπες του πολύ μικρές. Ὅπως θά θέλαμε, κοσκινίζοντας τό ἀλεύρι μέ τό πύτουρο, νά περάσει μόνο τό ἀλεύρι καί νά κρατήσουμε τό πύτουρο. Ὅμως εἶναι τόσο μικρές οἱ τρύπες, πού οὔτε τό ἀλεύρι δέν περνάει ἀπό τό κόσκινο! Ὅχι μόνο τό

πίτουρο δέν περνάει, αλλά ούτε και τό αλεύρι!... Αυτό όμως ἐδῶ σημαίνει ὅτι τά πάντα τά βλέπω ὡς ἁμαρτία. Ἄγγιξες ἐκεῖ; ἁμαρτία! Πῆγες ἐκεῖ; ἁμαρτία! «Μὴ ἄ-ψη μηδὲ γεύση», πού ἔλεγαν καί οἱ Μανιχαῖοι.¹⁸ Μὴν ἀγγίξεις! μὴ δοκιμάσεις! Μὴ τοῦτο! μὴ ἐκείνο! Ὅποτε τά πάντα τά βλέπει κανεῖς ὡς ἁμαρτία.

Καταλαβαίνετε λοιπόν, τό νά κινεῖται κανεῖς μέσα στή ζωή καί νά τά βλέπει ὅλα ὡς ἁμαρτία, πόσο φοβερό καί πόσο βασανιστικό πράγμα εἶναι!

Πρέπει νά σᾶς πῶ ὅτι πολλοί ἄνθρωποι στήν ἐποχή μας πάσχουν ἀπό περιδεή συνείδηση· ναί, πάσχουν! Καί οἱ μὲν πρῶτοι –τῆς πρώτης κατηγορίας, τῆς εὐρείας συνειδήσεως– δέν καταλήγουν σέ ψυχίατρο· ἐκείνοι ὅμως πού διαθέτουν στενή συνείδηση συχνά καταλήγουν καί σέ ψυχίατρο! Εἶναι φοβερό πράγμα. Προσέξτε· ἐάν ἀνακαλύψετε στὸν ἑαυτό σας στενή συνείδηση, περιδεή συνείδηση, γρήγορα νά τή θεραπεύσετε. Προσέξτε! φοβηθεῖτε!

Ἔχουμε καί μιὰ τρίτη περίπτωση, πού ἡ συνείδηση ἐμφανίζεται ὡς ἐλαστική, ἢ φαρισαϊκή ὅπως λέγεται. Ποιά εἶναι αὐτή; Ἐλαστική συνείδηση δέν ἔχει ὁ ἄνθρωπος πού κατὰ κάποιο τρόπο τὸν καταφέρνουμε –γιατί ὑπάρχει μιὰ περίεργη ἀντίληψη ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτός εἶναι μαλακός– ὄχι, ὄχι. Ἡ ἐλαστική συνείδηση εἶναι ὅπως τό λάστιχο, πού τό τεντώνουμε ἢ τό μικραίνουμε ὅπως θέλουμε. Αυτό σημαίνει ὅτι στό κόσκινο τῆς συνειδήσεώς μας μεγαλώνουμε ἢ μικραίνουμε τίς τρύπες ὅπως καί ὅσο ἐμεῖς θέλουμε, μέ κριτήριο τά

18. Βλ. *Ἡ Γένεσις, Τόμος Γ΄, Μάθημα 28ο*, ἐκδ. Ἱ.Μ.Κομνηνείου, Στόμιον Λαρίσης 2019, ὑποσ. 11. Πρβλ. *Κολ.* 2, 21. *Α΄ Τιμ.* 4, 4.

συμφέροντά μας και την ιδιοτέλειά μας, δηλαδή κριτήρια υποκειμενικά.

Καί γιατί λέγεται και *φαρισαϊκή*; Γιατί οί Φαρισαῖοι ἔκριναν τίς πράξεις τῶν ἄλλων μέ στενό κόσκινο, ἐνῶ τίς δικές τους τίς πράξεις τίς ἔκριναν μέ φαρδύ κόσκινο. Ὅταν ἔβλεπαν τόν ἄλλο νά ἀδικεῖ, τοῦ φώναζαν: ἔ, ἀδικεῖς!... οἱ ἴδιοι ὅμως ἀδικοῦσαν.

Μιά ἀπό τίς χειρότερες συνειδήσεις, ἀπό τίς πιό βρώμικες συνειδήσεις, ἀπό ἐκεῖνες πού ὁ Χριστός χτύπησε ἀλύπητα,¹⁹ εἶναι αὕτη ἡ συνείδηση, ἡ ἐλαστική, ἡ φαρισαϊκή συνείδηση.

Ξέρετε ὁ Χριστός τί ἔλεγε γιά τήν ἐλαστική συνείδηση τῶν Φαρισαίων στούς μαθητές Του; Ὁ,τι σᾶς λένε οἱ Φαρισαῖοι, νά τό πράττετε· ὅ,τι ὅμως πράττουν, ἔσεῖς νά μή τό πράττετε.²⁰ Καί μάλιστα τούς ἔλεγε: «προσέχετε ἀπό τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων»²¹. Αὐτό σημαίνει ὅτι δέν διέθεταν σωστή, ὑγιή συνείδηση, μέ ἀποτελεσμα νά κινοῦνται μέ τόν τρόπο αὐτόν.

Γι' αὐτόν τόν λόγο ἄς προσέξουμε, γιατί, σᾶς εἶπα, εἶναι μία ἀπό τίς χειρότερες συνειδήσεις. Θά λέγαμε σ' αὐτήν τή συνείδηση ὁ Χριστός ἀπηύθυνε ἐκεῖνα τά φοβερά «οὐαί», τά φοβερά ἀλλοίμονο, μέ τόν χαρακτηρισμό *ὑποκριταί*: «οὐαί ὑμῖν, γραμματεῖς καί Φαρισαῖοι ὑποκριταί»²²!... Βλέπετε, ὁ ὑποκριτής διαθέτει μιά τέτοια συνείδηση, μία συνείδηση δηλαδή ἐλαστική.

Καί τέταρτη περίπτωση εἶναι ἡ *πωρωμένη* συνεί-

19. Βλ. *Ματθ.* 6,16. 7,5. 15,7. 16,3. 22,18. 24,51. *Λουκᾶ* 6,42 κ.ἀ.

20. *Ματθ.* 23, 13-30.

21. *Ματθ.* 16, 6. *Λουκᾶ* 20, 46.

22. *Ματθ.* 23, 13-30. *Λουκᾶ* 11, 42-52.

δοση. Ποιά είναι αυτή η *πωρωμένη* συνείδηση; Τό λέμε καί στή γλώσσα μας, καί τό καταλαβαίνουμε πάρα πολύ καλά: είναι εκείνη η συνείδηση πού έχει νεκρωθεῖ. Κάθε κριτήριο ἐλέγχου σέ μία τέτοια συνείδηση ἔχει νεκρωθεῖ, δέν ὑπάρχει. Αὐτός ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά κάνει ἕνα ἔγκλημα, καί μετά μέ τήν ἡσυχία του νά ἀνοίξει τό πακέτο μέ τά τοιγάρω καί νά καπνίσει!... καί ἂν τοῦ ποῦν *τί ἔκανες*; αὐτός νά χαμογελάει!...

Μπορεῖ νά ὑπάρχουν ἄνθρωποι-τέρατα;... μπορεῖ νά συναντᾶμε τέτοιους ἀνθρώπους πού νά διαθέτουν *πωρωμένη* συνείδηση;... Παιδιά, ἡ ἐποχή μας ἔχει πολλούς ἀνθρώπους μέ *πωρωμένη* συνείδηση. Αὐτό μόνο σᾶς λέω. Βεβαίως πάντοτε εἶχε, ἀλλά ἡ ἐποχή μας φαίνεται πώς ἔχει πολλούς *πωρωμένους*.

Γι' αὐτό, ὡς πρός τήν ὑγεία τῆς συνειδήσεώς μας, πρέπει νά προσέχουμε πάρα πολύ. Τί πρέπει δηλαδή νά κάνουμε; Νά διαθέτουμε ὑγιή συνείδηση, πού λέγεται καί ἀγαθή· πρέπει νά ἔχουμε ἀγαθή συνείδηση.

Ὁ ἀπόστολος Πέτρος λέει νά ἔχουμε συνείδηση ἀγαθή, ἡ συνειδήσή μας νά μᾶς πληροφορεῖ ἀγαθά: «*συνείδησιν ἔχοντες ἀγαθήν*»²³. Ὁ δέ ἀπόστολος Παῦλος λέει: «*τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου*»²⁴. Δηλαδή, ὁ σκοπὸς αὐτῶν πού σοῦ εἶπα εἶναι ἡ ἀγάπη πού πηγάζει ἀπὸ καθαρὴ καρδιά, ἀπὸ καλὴ συνείδηση καὶ ἀπὸ εἰλικρινή πίστη.

Ὡστε λοιπόν ἐμεῖς οἱ Χριστιανοὶ πρέπει νά διαθέτουμε ἀγαθὴ συνείδηση. Ἡ συνειδήσή μας, ἂν μᾶς

23. Α' Πέτρ. 4, 16.

24. Α' Τιμ. 1, 5.

πληροφορεῖ ὅτι αὐτό πού κάνουμε εἶναι κακό, δέν πρέπει οὔτε νά τό μεγαλοποιεῖ οὔτε νά τό μικραίνει· οὔτε νά εἶναι περιδεής δηλαδή οὔτε εὐρεῖα. Οὔτε ἀκόμη νά εἶναι ἐλαστική, καί τό κακό νά τό μεγαλώνει ἢ νά τό μικραίνει κατά τό δοκοῦν, ὅπως μᾶς ἀρέσει, σάν τό λάστιχο. Οὔτε ἀκόμα νά μή βλέπει τό κακό, σάν νά μήν ὑπάρχει, ὄντας πωρωμένη ἢ συνειδήσή μας. Ἔτσι λοιπόν πρέπει νά ἔχουμε μία ὑγίή συνείδηση.

Πρέπει ὅμως ἀκόμα νά σᾶς πῶ ὅτι ἡ ὑγίης συνείδηση ἐπιτυγχάνεται μέ μία σχετική ἀγωγή. Θέλεις νά ἔχεις μία πλαστικότητα στό σῶμα σου; θά κάνεις κάθε μέρα γυμναστική· ἔτσι λένε. Θά κάνεις κάποιες ἀσκήσεις κάθε πρωί, κάποιες κινήσεις, γιά νά ἔχεις μία εὐκινησία στίς ἀρθρώσεις σου, στούς μύες τοῦ σώματός σου καί τά λοιπά· ἔτσι λένε. Γιά νά ἀποκτήσουμε ὅμως καί μία, ὅσο τό δυνατόν, καλή συνείδηση, θά πρέπει νά ἔχουμε μία ἀντίστοιχη ἀγωγή συνειδήσεως. Αὐτή δέ ἡ ἀγωγή ξέρετε πῶς γίνεται; μέ τήν διαρκή αὐτογνωσία καί τήν διαρκή μετάνοια.

Μέ τή διαρκή αὐτογνωσία, θά λέμε: *Αὐτό πού κάνω εἶναι καλό; εἶναι κακό; Καί ἀκόμη: ἂν εἶναι κακό, νά μετανοήσω*. Ξέρετε τί λένε οἱ Πατέρες; «*ἀεὶ μετανοεῖν*»²⁵, πάντα νά μετανοοῦμε. Ξέρετε τί ἄλλο λένε οἱ Πατέρες; *νά βάζω ἀρχή μετανοίας*. Κάθε μέρα, κάθε στιγμή, βάζω ἀρχή μετανοίας! Τί σημαίνει ἀρχή μετα-

25. Βλ. ἁγ. Συμεών τοῦ Νέου Θεολόγου, *Κατηχήσεις καὶ Εὐχαριστίαι*, Λόγος Ε΄, 90-91: «*Δυνατὸν οὖν ἔστιν, ἀδελφοί, τοῖς πᾶσιν οὐ μόνον τοῖς μοναχοῖς ἀλλὰ καὶ τοῖς λαϊκοῖς τὸ ἀεὶ καὶ διηλεκτῶς μετανοεῖν καὶ κλαίειν καὶ δέεσθαι τοῦ Θεοῦ ... ἐν τινι μέτρῳ θανάτου μετανοεῖν καὶ τὴν ἑαυτοῦ ἕκαστος ἁμαρτίαν σφοδρῶς ἀποκλαίεσθαι...*».

νοίας; σημαίνει ξεκίνημα μετανοίας.²⁶ Ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος πού βάζει ἀρχή μετανοίας κάθε στιγμή, ἀναμφισβήτητα ἔχει ὑγιή συνείδηση. Καί δέν ὑπάρχει πιό μεγάλο καλό, πιό μεγάλο προνόμιο, πιό μεγάλο δῶρο, ἀπό τό νά ἔχει ὁ ἄνθρωπος μία ἀγαθή, ὅπως σᾶς εἶπα, μία ὑγιή συνείδηση!

Ἀλλά ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση (ἡ φωνή τοῦ Θεοῦ μέσα μας) εἶναι ραγισμένη, σχισμένη, εἶναι σπασμένη, καί δέν μπορεῖ νά ἀκουστεῖ καθαρά ἡ φωνή τοῦ Θεοῦ μέσα μας. Γιά νά τό καταλάβετε, ἡ συνείδηση μοιάζει μέ ἓνα μεγάφωνο τοῦ ὁποίου τό χαρτί τοῦ κώνου ἔχει σχιστεῖ, μέ ἀποτέλεσμα ὅ,τι φτάνει ἐκεῖ γιά νά ἀποδοθεῖ ὡς ἦχος νά ἀποδίδεται παραμορφωμένα. Ἔτσι καί στή συνείδηση, δημιουργοῦνται ὑποκειμενικά κριτήρια, καί ὁ καθένας λέει αὐτό εἶναι καλό κι ἐκεῖνο κακό· δέν μπορεῖ νά κρίνει σωστά.

Πρέπει λοιπόν νά ὑπάρξουν ἀντικειμενικά κριτή-

26. Ἔλεγαν περί τοῦ ἀββᾶ Σισώη ὅτι, ὅταν ἐπρόκειτο νά πεθάνει καί ἐνῶ εὐρίσκονταν οἱ πατέρες τῆς σκήτης γύρω του, ἔλαμψε τό πρόσωπό του ὅπως ὁ ἥλιος, καί εἶπε στούς παρευρισκομένους: «Ὁ ἅγιος Ἀντώνιος ἦλθε». Καί μετά ἀπό λίγο εἶπε: «Νά, ὁ χορός τῶν Προφητῶν ἦλθε». Καί πάλιν τό πρόσωπό του ἔλαμψε περισσότερο καί εἶπε: «Νά, ὁ χορός τῶν Ἀποστόλων ἦλθε». Καί διπλασιάστηκε ὁ φωτισμός τοῦ προσώπου του καί ἄρχισε νά ὁμιλεῖ μέ κάποιους. Τότε τόν ρώτησαν οἱ πατέρες: «Μέ ποιόν ὁμιλεῖς, πάτερ»; Καί αὐτός τούς ἀπάντησε: «Μέ τούς Ἀγγέλους πού ἦλθαν νά παραλάβουν τήν ψυχή μου, καί τούς παρακαλῶ νά μέ ἀφήσουν λίγο γιά νά μετανοήσω». Καί λέγουν πρὸς αὐτόν οἱ πατέρες: «Δέν ἔχεις ἀνάγκη μετανοίας, πάτερ». Καί τούς ἀπάντησε ὁ ἀββᾶς Σισώης: «Ἀλήθεια σᾶς λέγω, δέν ἔχω βάλει ἀκόμη ἀρχή!» (Εἶπε Γέρων..., ἐκδοτ. οἶκος Ἀστήρ, Ἀθήναι 1974, σσ. 246-247) Πρὸβλ. μεγ. Βασιλείου, *Περὶ νηστείας Λόγος Β΄*, PG 31, 196D, καί ἱεροῦ Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν τίμιον σταυρόν*, PG 59, 676.

ρια. Καί ποιά εἶναι αὐτά; Τά ἀντικειμενικά κριτήρια, παιδιά, εἶναι ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ! Δηλαδή εἶναι ἡ ἀποκάλυψη τοῦ νόμου στό Σινά, στήν Παλαιά Διαθήκη, καί ἡ ἀποκάλυψη τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου ἀπό τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ Λόγου, στήν Καινή Διαθήκη. Δέν μπορεῖ λοιπόν ὁ ἄνθρωπος μόνος του νά βρεῖ τό σωστό. Δέν μπορεῖ ὁ καθένας νά κρίνει τό σωστό ἀπό μόνος του, ἀλλά ἀπό ὅ,τι ἀποκαλύπτει ὁ Θεός.

Ἡ ἀγαθή συνείδηση λοιπόν καλλιεργεῖται μόνο ἀπό τόν νόμο τοῦ Θεοῦ, πού μᾶς ἀποκαλύφθηκε.

Πολλές φορές, ἐπίσης, ἀναφερόμαστε στήν ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως. Τί εἶναι αὕτη ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως; Εἶναι ὅταν κάνω κάτι ὄχι ἀπό μιὰ καταπίεση, ὄχι ἀπό ἓνα σπρώξιμο τοῦ ἄλλου, ἀλλά γιατί τό θέλω ἐγώ νά τό κάνω, εἴτε καλό εἴτε κακό. Ἐξ ἄλλου τό ἀγαθό τότε μόνο ἔχει ἀξία, ὅταν ἐπιτελεῖται ἐλεύθερα. Ρωτᾷ ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος: *Τί εἶναι ἀρετή;* Καί ἀπαντάει: *«Ἔργον πρὸς Θεὸν ἐν προαιρέσει»*. Ἡ ἀρετή εἶναι ἔργο πού ἀπευθύνεται πρὸς τόν Θεό, πού ἔχει τήν ἐξάρτησή του ἀπό τόν Θεό, καί πρέπει νά γίνεται ἐν προαιρέσει, δηλαδή μέ ἐλευθερία.

Ὡστε αὕτη εἶναι ἡ συνείδηση ἡ ἀγαθή, ἡ συνείδηση ἡ ὑγιής, μέσα στόν χώρο τῆς ἐλευθερίας. Αὕτη εἶναι πού κάνει ἐλεύθερο τόν σωστό, τόν πλήρη, τόν τέλειο, τόν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ καί ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ ἄνθρωπο. Αὕτη, καί μόνον αὕτη.

Κυριακή, 9 Δεκεμβρίου 1984